

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 1, 2008

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 1, 2008

**ТОДОР БОРОВ – СЪЗДАТЕЛ НА МОДЕЛА НА
БЪЛГАРСКОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЛАСТТА НА
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИТЕ НАУКИ**

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

Tatyana Yanakieva. TODOR BOROV – THE FOUNDER OF THE MODEL OF BULGARIAN HIGHER EDUCATION IN THE FIELD OF BIBLIOGRAPHIC-INFORMATION SCIENCES

The aim of the study is to present the experience in Bulgaria in the field of higher education in librarianship, as part of the educational and cultural tradition of the country.

The emphasis is on the work of Todor Borov, a key figure in this process. Brought up in the German librarianship school, T. Borov worked over several decades from the 20s to the 70s of the 20th century, determined to realize a vast cultural projects, including the creation of a modern national library, modern bibliographic information system and modern library education. Traced here are the conditions when higher librarianship education becomes an institution as an academic subject at the University of Sofia. The paper presents the transformations in the model of this education, introduced by T. Borov in the 60s, which led to real integration in the training of specialists in library science and informatics, pointing to the need of parallel full academic education - both as a branch and as librarianship education. This model has changed the educational paradigm from library education towards library information science education, and placed Bulgaria among the first countries in Europe, to realize this early transition in real terms.

Въпросът за същността, целите и посоките на българското висше библиотечно-информационно образование днес е особено актуален. Интеграцията в образователната система на Европейския съюз както и подписаните от България документи – Болонската декларация и Лисабонската стратегия, Копенхагенска декларация на Европейската комисия (2002 г.), Берлинската среща на министрите на образованието (2003 г.), ни задължават да изпълним всички договорености.

Означава ли това, че трябва да възприемем готови европейски модели, които да присадим на наша почва и по този начин да осигурим признаване на дипломите на нашите випускници? Естествено идва и следващият въпрос – има ли един единствен европейски модел, който трябва да вземем „на въоръжение“?

Това са все въпроси, които оживено се дискутират и на национално, и на международно равнище. На няколко последователни международни срещи в края на XX и началото на XXI в., посветени на общата рамка на модерното образование в областта на библиотечно-информационните науки (БИН), се прави уговорката, че съществува голямо разнообразие в националните традиции на отделните европейски страни и че техният опит е част от европейското културно наследство, израз на културното многообразие на континента.

Тъкмо в тази посока аз виждам необходимост да обърнем поглед към нашата традиция, да оценим българския опит и да пренесем в бъдещето ценното, което той съдържа и което ние мислим като трайно национално достояние.

Истинското българско висше образование в областта на библиотечно-информационните науки е създадено от Тодор Боров. И тъй като принадлежа към неговите ученици и последователи, възпитаници на Софийския университет и на създадената от него Катедра, пренесла във времето „високата школа“ на Тодор Боров, чувствам като свой дълг да направя тази оценка.

В първата четвърт на XX в. елитът на българската интелигенция осъзнава необходимостта от специализирано образование като необходимо условие за развитие на българското библиотечно дело. Към тази група принадлежат академиците Александър Теодоров-Балан, Стоян Аргиров, Иван Шишманов, Михаил Арnaudов, Никола Михов, проф. Боян Пенев, проф. Александър Балабанов, Стилиян Чилингиров, Никола Бобчев и други български учени и общественици. Първата практическа крачка прави директорът на Университетската библиотека Стоян Аргиров, който не само разисква „качествата и познанията“, нужни за библиотечната професия, но пръв започва да преподава като

избираема учебната дисциплина „Библиотекознание” в Софийския университет като частен хоноруван доцент от 1924 до 1935 г.¹

С подчертаните си интереси към българската книга и библиография, към българските библиотеки, с многобройните си изяви по тези теми в българския печат, Тодор Боров се изявява през 20-те години на XX в. като личност с призвание да се посвети на библиотечната професия. Затова не е случаен фактът, че след завършване на висше образование по славянска филология в Софийския университет той получава предложение да специализира библиотекознание в чужбина² като държавен стипендиант. Този факт говори за няколко неща – първо, че са забелязани публикациите на Т. Боров; второ, че държавата чувства нужда от подготвени и обучени в тази област български специалисти. Но тъй като предложението за стипендия изхожда от сговористкото правителство на Александър Цанков, Т. Боров, който е сред неговите критици, отказва да приеме тази „чест” и заминава за Германия на разносните на своето семейство.

През 1924–1927 г. Т. Боров следва библиография и вестникознание, източноевропейска история и литература в Берлинския университет. В този водещ европейски университет той слуша лекциите на изтъкнати немски специалисти със световен авторитет в областта на библиотекознанието и библиографията – Георг Шнайдер, Йорис Форстиус, Фриц Милкау, проучва възможностите, които предоставят на изследователя и читателя образцово уредените немски библиотеки и по-специално Пруската държавна библиотека и разширява научната основа, върху която по-нататък ще се развива неговата дейност.

Завръщайки се в България, Т. Боров окончателно свързва живота и професионалната си съдба с българските библиотеки като проявява изключителна воля и амбиция да реализира един мащабен културен проект, който включва създаването на модерна национална библиотека, модерна библиографска информационна система и модерно библиотечно образование. В следващите десетилетия той е човекът, който извежда дебата за библиотеките и библиотекарството до по-високо равнище – осъзнаване на тяхното функционално предназначение в културния процес.

В защита на този проект в рамките четвърт век до 1944 г. Т. Боров публикува над 150 статии. В повечето от тях той изтъква като основна

¹По-подробно за заслугите на Стоян Аргиров вж. „Академик Стоян Аргиров и библиотечното дело в България : [Докл. от] Юбил. науч. конф. 28–29 февр. 2000 г. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2001. – 174 с.

²По спомени на Т. Боров предложението му е предадено чрез проф. Александър Балабанов.

слабост на българската библиотечна система липсата на институционализирано библиотечно образование като особено остро поставя този въпрос през 1930 г. в програмната статия на списанието „Българска книга“³.

Т. Боров не се задоволява само с критика на българската действителност. Той се включва активно в международната дискусия за мястото на библиотечната наука в системата на научното знание. През 1931 г. по повод появата на книгата „Наръчник по библиотекознание“⁴ на Фриц Милкау (Лайпциг, 1931), директор на Пруската държавна библиотека, Т. Боров подлага на критичен коментар съществуващите в световната теоретична литература различни възгледи по въпроса дали библиотекознанието е самостоятелна наука. За да отговори на този дискуссионен въпрос, той търси мястото му в различни научни и библиотечни класификации, отбелязва различните наименования, с които то е означавано, и защитава правото му на съществуване в научното поле. Т. Боров аргументира необходимостта от изследвания по библиотекознание, които да обхванат всички въпроси от тази голяма област на човешката дейност, включително и подготовката на професионални библиотечни работници. В края на тази обширна статия Т. Боров изтъква, че е крайно време и в България да се създаде самостоятелна библиотечна специалност.

В много от своите публикации през 30-те и 40-те години Т. Боров изразява недоволството си от начина, по който се разискват библиотековедски въпроси в България. Той настоява да се работи настойчиво за профилиране на практиката и теорията, свързани с различните видове библиотеки, както това се прави в Европа. По повод опитите (от 1937 г.) да се създаде в България професионална библиотечна организация⁵ Т. Боров отново ясно артикулира болните въпроси на библиотекарството в страната – липсата на държавна политика за развитие на библиотечното дело, липсата на професионално образование, крайно недостатъчните библиотекарски длъжности, назначения без да се взема под внимание образователния критерий. За Т. Боров най-важна и неотложна задача е да се признае библиотекарството за самостоятелна професия и да се уреди нейното

³ „Българска книга“ и българската книга. // *Бълг. книга*, I, 1930, № 1 (15 ян.–15 февр.), с. 1–4.

⁴ Библиотечна наука. // *Мир*, XXXVII, № 9250, 12 май 1931, с. 3.

⁵ Организацията на българските библиотекари. // *Бълг. мисъл*, XIII, 1938, № 1, с. 59–68.

законодателно признание, а едва след това – да се създаде библиотечарска организация.

Тази активна гражданска позиция на Т. Боров има за краен резултат възстановяване на преподаването по библиотекознание в Софийския университет, преустановено през 1935 г. През 1942 г. Т. Боров е избран за частен хоноруван доцент по библиография във висшите търговски училища във Варна и Свищов, а в 1943 г. – и в Софийския университет.

През 40-те години излизат „Книги. Библиотеки. Библиография“ (1941) и монографията „Пътят към книгите. Увод в библиографията“ (1942). Това са първите два теоретични труда в България, изцяло посветени на библиотечната, библиографската и книговедска проблематика. Сборникът със статии „Книги. Библиотеки. Библиография“ претърпява две издания – от 1941 г. и от 1947 г. И това не е случайно. Този сборник очертава мащабите на дебата, който Т. Боров утвърждава в българската култура и е свидетелство за това как една личност с иновационно мислене, професионална компетентност и полемична дарба може да въздейства на обществото. Втората книга, за която ще стане дума отново по-нататък, е безспорно най-значителното постижение в областта на теорията на библиографията у нас до средата на ХХ в. и представя автора си като специалист на европейско ниво.

Цялостната реализация на своя културен проект Т. Боров успява да осъществи в десетилетието след 1944 г. И това е едно от чудесата в българската култура. Тогава Т. Боров е едновременно директор на Народната библиотека и на Българския библиографски институт (ББИ). В тежките следвоенни години, в съспаната от бомбардировки София, в условията на жесток преход към нов тип обществени отношения, безпаричие, само в продължение на едно десетилетие Т. Боров успява да дострои недовършената сграда на Народната библиотека, създава от купчината оцелели от бомбардировките нейни книги, натрупани в подземията на Съдебната палата, модерна европейска библиотека с помощта на един добре подбран екип от сътрудници. Организира Библиографския институт като съвременно информационно учреждение, което поема всички отговорности и всички предизвикателства за библиографската информация в страната. Урежда международното културно сътрудничество и информационния обмен както със сродни институции и библиотеки от социалистическите страни, така и с водещи западни библиотеки. Създава през 1953 г. в Софийския университет самостоятелна Катедра – първата официално утвърдена институция на висшето библиотечно образование в

България и вписва библиотекознанието и библиографията сред университетските специалности.

Сякаш погалин от съдбата, Тодор Боров за един кратък период от своя живот се превръща в точния човек, попаднал на точното място в точното време, за да реализира един от най-мощните и с дълготрайно значение културни проекти в България.

В практическата реализация на модела на висшето библиотечно образование Т. Боров търси отговор на следните въпроси:

- Каква е чуждата практика в областта на библиотечното образование, както западна, така и източна (главно на СССР, в чиято орбита България попада след Втората световна война)?

- Каква е функционалната обвързаност на библиотечното образование с реализацията на професионалния библиотекар в различни по функции и задачи библиотеки?

- Какви са съвременните задачи на библиотечната професия?

- Каква е връзката на висшето библиотечно образование с науката и научните дирения?

- Как във втората половина на ХХ в. трябва да извърши преход към библиотечно-информационно образование?

Отговор на тези въпроси Тодор Боров дава в ред свои публикации. През 40-те и 50-те години в печата се появяват: „От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар”⁶, „Библиотечна наука”⁷, „Какво можем да научим от съветските библиотеки”⁸.

Първият от тези текстове е неговата встъпителна лекция като доцент, изнесена на 14 април 1943 г. Тя предлага обширна история на библиотекарската професия от античността до модерните времена. Вниманието на автора е насочено главно към борбата за утвърждаване на самостоятелна библиотечна професия, която се разгръща активно в света през втората половина на ХІХ в., стимулирана от бурния ръст на публичните библиотеки.

Вторият текст е насочен към изясняване на някои теоретични въпроси – съотношение между философските системи на науките и практическите библиотечни класификации, терминологични уточнения, предмет и задачи на съвременното библиотекознание. Анализът на състоянието на професионалната подготовка на библиотечни кадри в СССР, САЩ и Германия, му позволява да

⁶От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар. // Год. на Софийски университет. Ист.-филол. фак., 42 (1945–1946), 1946, с. 1–20.

⁷Библиотечна наука. // Год. Българ. библиогр. инст., 1, (1945-1946), 1948, с. 304–320.

⁸Какво можем да научим от съветските библиотеки. // Раб. дело, ХVІІІ, № 181, 13 авг. 1946, с. 2.

формулира целите на това обучение и да предложи модел за библиотечното образование, което трябва да реши следните задачи:

1. Да се създадат истински научни библиотеки в страната.

2. Да се създаде към Историко-филологическия факултет на Софийския университет със съдействието на ББИ отделна самостоятелна специалност – библиотековедение и самостоятелна Катедра по библиотечна наука.

3. Да се организират съвременни масови (публични) библиотеки, които да се превърнат в надеждна база за самообразованието на народа.

Практическата реализация на този проект е незабавна. През 1950 г. е създаден Държавен библиотекарски институт, а през 1953 г. – специалност „Библиотекознание и библиография” и Катедра по библиотекознание и архивистика в Историко-филологическия факултет на Софийския университет, първата официална институция на висшето библиотечно образование у нас.

Така в България се създава двустепенна система за подготовка на библиотекари – за публичните библиотеки специалисти се подготвят в Държавния полувисш библиотекарски институт, а в Софийския университет – висшисти за научните библиотеки.

Т. Боров аргументирано доказва, че за България най-подходящ е европейският модел – библиотечна специалност, развиваща се в университетска среда. Този избор има няколко сериозни основания. Първото е, че в България именно в Университета започва, макар и факултативно, преподаването на библиотечни курсове, предназначени за висшисти. Второто основание е, че признаването на библиотекознанието и библиографията за университетска специалност утвърждава нейния авторитет. Третото основание е, че за преподаване на дисциплините, които очертават образователния „бекграунд”, се използва академичният състав на Университета, обединяващ най-добрите учени на България. И четвъртото основание – този начин на подготовка е икономически ефективен.

За доброто име на тази първа университетска Катедра без съмнение заслугата се пада на Т. Боров. Той е не само първият избран професор по библиография в България, но и обаятелен лектор, талантлив оратор, „майстор на устния разказ”, както го нарича Блага Димитрова⁹. Всички, които са били негови студенти, помнят лекциите му по „Увод в библиографията”, „Обща и отраслова библиография”, „Увод в история и организация на науката”, а предишните поколения си спомнят лекциите по „Историческо библиотекознание”, „Архивистика” и

⁹Димитрова, Блага. Майстор на устния разказ : Проф. Тодор Боров на 80 години). // *Пламяк*, XXV, 1981, № 2, с. 134–144.

„Използване на библиотеките в научната работа”. Тодор Боров проявява сигурен усет и при подбора на своите сътрудници в Катедрата, привличайки тук отлични специалисти по библиотекознание, библиография и книгознание.

Т. Боров създава нова парадигма за подготовката на библиотекарите с висша квалификация в Университета, която обвързва образованието със знанието. Още в средата на XX в. Т. Боров развива едно модерно разбиране за знанието и за необходимостта от неговата организация и управление като фактор от първостепенна важност за държавата, защото то създава национална култура и професионални елити, организация и ред в обществото. Не случайно първият курс, който той чете в Софийския университет, е „Използване на библиотеките в научната работа”. За Т. Боров знанието и науката са тясно свързани, а библиографията има за цел да систематизира записаната информация и да създава надеждни канали за ориентация в нейния необятен свят. Най-пълно тази негова позиция е защитена в труда му „Пътя към книгите”. Според него бурното развитие на книгоиздаването поставя редица проблеми, свързани с научното знание и организацията на научния живот в модерния свят. Пътищата за разрешаването им са:

1. Преход от национална към интернационална организация на научния живот.

2. Широко използване на библиографията като инструмент за търсене на информация и за систематизиране на знанията.¹⁰

На тази водеща идея отговаря и структурата на книгата. Т. Боров разглежда на първо място най-важните институции за информация и документация, организиращи знанието и осигуряващи достъп до него, разкрива методите и способите за организация на информацията – правила за библиографско описание, съставяне, поддържане и използване на каталозите, библиотечните класификации като инструмент за ориентация в документалния свят, изтъква евристичната роля на основните справочни и библиографски трудове и на края изяснява ролята на метасистемата, наречена „библиография на библиографията” като вход в света на информацията.

Т. Боров е убеден, че изискванията към библиотекарите зависят до голяма степен както от вида на библиотеката, в която работи, така и от естеството на задачите, които изпълнява. Нуждата от радикална промяна в подготовката на библиотекарите за научните библиотеки е поставена от него на международно обсъждане през 1958 г. в Прага на първата международна конференция на висшите библиотечни училища

¹⁰Боров, Тодор. Увод. // Пътя към книгите / Тодор Боров. – С., 1942, с. 12.

и институти. Най-трудната задача е създаването на учебна програма, която да отговори на поставената цел – подготовка на висококвалифицирани библиотечни кадри за научните библиотеки. В статията си „Библиографията като университетски предмет”¹¹, подготвена и изнесена като доклад на II международна конференция на висшите библиотечни училища и институти в Берлин (1962 г.), Т. Боров защитава тезата за двойното университетско образование на специалиста в научната библиотека – основна специалност в една научна област, съчетана с библиотечна подготовка в рамките на втора специалност или специализация. Той полемизира с практиката на някои университети в Източна Европа, които не използват в достатъчна степен университетските възможности за специализация (какъвто е полският случай). На остра критика е подложена и съветската практика, която се мъчи да подготви „библиотекари въобще” за всички видове библиотеки. Неговото убеждение е „че да се застъпи в един курс по отраслова библиография с еднаква тежест запознаването с литературата по всички науки (без студентът да ги е изучавал предварително, без да е специалист нито по една), значи да искаме да се обхване необятното”¹². Подобен подход претоварва учебните планове на библиотечните специалности с много учебни дисциплини, изучаването на които не дава желанния резултат.

Активният дебат през 50-те и 60-те години за научната информация и подготовката на специалисти за тази нова и бързо развиваща се област работи в подкрепа на предложението от него модел за подготовка на кадри. В цяла поредица от статии в печата¹³ Т. Боров развива идеите си за това как да бъде организирана тази дейност в нашата страна и как да се подготвят кадри за нуждите на информационните центрове. Като се опира на решението на споменатата Берлинска конференция от 1962 г. документаторите/информаторите да се подготвят заедно с библиотекарите за научните библиотеки в рамките на обособен профил на основата на отрасловата библиография, Тодор Боров вижда

¹¹Боров, Тодор. Библиографията като университетски предмет. // Год. Бълг. библиогр. инст., 8 (1961), 1962, с. 5–18.

¹²Боров, Тодор. Библиографията като университетски предмет. // Живот с книги / Тодор Боров. – С., 1973. – с. 71.

¹³Боров, Тодор. Как да подготвим кадри за научно-техническата информация. // Библиотекар, XII, 1965, № 4, с. 28–34; ; Проблеми на висшето образование, III, 1965, № 2, с. 27 – 33; Ефикасна научна информация – важен лост при движението напред. // Раб. дело, XXXII, № 24, 23 февр. 1959; Изграждане на библиографско-документационна служба в Институт за икономика на селското стопанство (На примера на институт за икономика на селското стопанство. Сътрудничество на социалистическите страни в тази област). // Год. Соф. Унив. Филос.-истор. фак., 54, 1960 (1961), кн. 1, 259–280.

възможности Катедрата в Софийския университет да се заеме с тази задача.

От учебната 1964/1965 г. в Катедрата е въведен профил научна информация. Първоначално той е предназначен главно за студенти от областта на техническите, точните и естествените науки. Тези, които желаят да се посветят на тази специалност, надграждат над университетското си образование (не само в Софийския университет, но и в други ВУЗ) нови умения за работа в полето на знанието и са в състояние да извършват качествен и задълбочен анализ на отрасловите документални потоци. Подготовка на такова ниво хармонира с изискванията на новата работна среда и превръща информационните специалисти в помощници на учените и изследователите, които изпълняват специфични задачи в изследователския процес. Макар че често цитира известната метафора на немския библиотековед Кунце, че научната информация е „продължената ръка на библиографията”, Т. Боров осъзнава необходимостта от въвеждането на специализирани дисциплини и изграждането на нови умения. За преподаватели по научна информация са привлечени Елена Савова, директор на библиотеката към БАН, Александър Людсканов, първият български специалист по машинен превод и вицепрезидент на Световната организация по семиотика, Зорница Петкова, Станко Чавдаров, Спас Арсенов, Радка Андрианова.

Тодор Боров и ръководената от него Катедра поставят началото на прехода в България от библиотечно към библиотечно-информационно образование. Моделът на това образование съдържа възможност то да се развие още в една посока – продължаващото образование. Създаденият през 1983 г. съвместен Учебно-методичен център за подготовка на кадри в областта на научно-техническата информация между Софийския университет и Централния институт за научно-техническа информация (ЦИНТИ) допринася за изграждането на единна национална система за повишаване на квалификацията на кадрите.

В края на 50-те и началото на 60-те години Тодор Боров защитава един новаторски модел за подготовка на кадри за нуждите на научните библиотеки и на информационните центрове. Този проект е толкова радикален, че не среща достатъчно разбиране в страната ни, но е високо оценен в чужбина. Тук няма да се спирам на недостатъците и трудностите при реализацията му, предопределени от обществените и политическите условия в България. Оценявайки от днешна гледна точка този модел, създаден преди повече от 50 години, аз убедено мога да заявя, че в много посоки Тодор Боров е изпреварил времето си.

Кои са неговите идеи, които и днес са жизнени?

Създаването на първата интегрирана Катедра по библиотекознание и архивистика е без съмнение далновиден акт. В Софийския университет е направен един ранен опит за обща подготовка на библиотечните и архивни кадри. Нека припомним, че в съвременна Европа интеграцията в подготовката на професионалисти за т. нар. „институции на паметта” – библиотеки, архиви и музеи, е актуална тенденция. Т. Боров е предтеча на този процес в български контекст.

Т. Боров пръв осъществява интеграцията на библиотечното и информационно образование в България, много преди в други страни да се признае тази връзка. Създава гъвкав учебен план в областта на библиотечно-информационното образование, гарантиращ усвояване на интердисциплинарни знания, насочени към търсене на общи изследователски и приложни полета между традиционните университетски специалности и новите професионални компетентности, нужни на БИН-специалистите. В това отношение той значително е изпреварил времето си, лансирайки идеи, които намират развитие едва в края на ХХ в. Нека припомним, че в Лисабонската декларация от 2000 г. като основна стратегическа цел на образованието в Европейския съюз се извежда идеята за изграждане на конкурентноспособно и динамично общество, базирано върху знанието. А през 2000 г. в „Guidelines for Professional Library Information Educational Programs” международната професионална общност предлага БИН-квалификацията да се осъществява на нивото на магистърската степен.

Връщам се към това, което определих като основна своя задача в началото. Каква е традицията, завещана ни от Т. Боров и има ли тя национална ценност?

Моят отговор е положителен. Т. Боров ни завеща знаниевия модел на специализираното БИН-образование, ефективното използване на научния потенциал на университетите, конвергенцията и интеграцията в програмите за обучение на архивни и БИН-специалисти, интердисциплинарността в учебните програми, всичко това обаче оценено от позицията на здравия разум и трезва преценка за националните възможности.

Днес, когато БИН-образованието се развива в контекста на един неолиберален проект, в който се акцентира върху икономиката и пазара, не трябва да гледаме на знанието само като на нещо, което можем да пакетираме по подходящ начин и да продаваме. Знанието за образоващото се общество на ХХІ в. трябва да има и универсална ценност. Мисля, че това е заветът на Годор Боров.